

ӘӨЖ 320.2(3)

ҚЫТАЙ-ПӘКІСТАН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДӘЛІЗІНІҢ (КПЭД) ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ҮШІН МАҢЫЗЫ

Сатмағаңбетова Фариза Қазкенқызы

satmaganbet@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар факультенінің , А-41 тобының студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекші – Букешова Г.К.

Түйіндеме: Белдеу мен жол бастамасы ретінде белгілі “Бір жол, бір белдеу” жобасы ҚХР Төрағасы Си Цзиньпиннің бастамасымен жасалған жоба болып табылады. Оның мақсаты Қытай мен Орталық Азия, Еуропа және Үнді-Тынық мұхиты жағалауындағы елдер арасында сауда жолдарын құру болып табылады. Қытай Жібек жолының стратегиясы ұзақ және көптеген елдер арқылы өтуі тиіс. Егер елдердің бірі ынтымақтаспайтын болса, маршрутты пайдалану проблемалары туындауы мүмкін. Қытай әлеуметтік жүкті теңіз “Жібек жолдары” мен құрлықтағы “Жібек жолдары” бар елде порттық, автомобиль және теміржол құрылысы сияқты капитал салуды жоспарлап отыр. Бұл стратегия Қытайға ұсыныс артықшылығы мәселесін шешуге және Еуразиялық нарыққа сауда нарығын кеңейтуге көмектеседі.

Кілтті сөздер: ҚХР, Қазақстан, экономикалық ынтымақтастық, дәліз.

Орталық Азия мемлекеттерімен көп жоспарлы және өзара тиімді экономикалық ынтымақтастық тетіктерін құру үшін Қытайға өңірде және оның айналасында ұзақ мерзімді тұрақтылық қажет. Бұған Пекиннің өңірдің ішіндегі экономикалық реинтеграция идеясын жан-жақты қолдау арқылы қол жеткізуге болады. ҚХР Төрағасы Си Цзиньпиннің Түрікменстан, Қазақстан, Өзбекстан және Қырғызстанға мемлекеттік сапарлары (2013 жылғы 3-13 қыркүйек аралығында өткен) Орталық Азиядағы Қытайдың сыртқы саясатының принципті жаңа кезеңінің басталғанын куәландырады және Қытай мен өңір елдері арасындағы достық пен ынтымақтастықты нығайту үшін үлкен маңызға ие. ҚХР Сыртқы істер министрінің орынбасары Чэн Гопин мәлімдегендей, “Қытай көшбасшысының бұл шетелдік турнесі ҚХР мен Орталық Азия елдері арасындағы қарым-қатынасты жаңа деңгейге көтерді және Си Цзиньпинге осы аймаққа қатысты Қытай саясатын айқындауға мүмкіндік берді» [1].

Орталық Азия Кеңес Одағынан тәуелсіздік алғаннан кейінгі соңғы 27 жылда саяси және экономикалық қайта құрулардың әр түрлі жолдарынан өткен мәдени және этникалық қатынаста әр түрлі бес елден тұрады. Қазақстан мен Қырғызстан салыстырмалы түрде нарықтық реформаларды жүргізуде табыстарға қол жеткізді, ал Түркіменстан мен Өзбекстан нарықтық экономикаға көшуді әлі аяқтамады. Тәжікстан аралық жағдайда өз позициясын ұстап отырған мемлекет. Көмірсутегі мәселесіне негізделген он жылдан астам өсімнен кейін Орталық Азия елдері шикізат тауарларына бағаның құлдырауынан, көшіп-қонушылардың саудасының қысқаруынан және ақша аударымдарының қысқаруынан туындаған өсіп келе жатқан проблемаларға тап болады. Саясаттың негізгі міндеті шикізат тауарларына негізделген өсу стратегияларынан нарықтық әртараптандыруға және экономикалық,

институционалдық және саяси реформалардың кең спектрін қабылдауға көшу болып табылады [2].

Орталық Азияның бес еліндегі саяси реформалар мен құрылымдық әртараптандыру жолындағы негізгі кедергілер ішкі және сыртқы геосаяси факторлар мен әрбір елде терең орныққан институционалдық кемшіліктер болып табылады.

ҚПЭК бағыты 1991 жылы Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін әлемге енген Орталық Азия өңірлеріне Пәкістан саудасын кеңейтуге, сондай-ақ сауданы кеңейту үшін Қытай арқылы өтуге үлкен мүмкіндіктер береді. Аймақтағы геостратегиялық жағдайды ескере отырып, ҚПЭК Қазақстан, Қырғызстан және Тәжікстан, Өзбекстан және Түркменстанның тікелей Қытаймен, сондай-ақ шекаралас бағытты байланыстыратын балама шешім ұсынады, бұл Пәкістанның Кабул немесе Вахан жолымен Орталық Азияға өтетін дәстүрлі деп қабылданатын жолдардың тәуелділігін жоққа шығарады.

Бір жағынан қарағанда, ҚПЭД Орталық Азия мемлекеттері үшін экономикалық тұрғыда тиімді жоба болып табылады. ҚПЭД-бұл жай ғана жол емес, өзара байланыс желісі, индустрияландыру, саудаға жәрдемдесу, энергия өндіру және т.б. Дәліздің негізгі мақсаты Белуджистан провинциясында орналасқан Гвадар Оңтүстік портына қол жеткізуді қамтамасыз ету арқылы Батыс Қытай мен Пәкістан арасында құрлық байланысын құру болып табылады. Бұл порт Қытай мен Орталық Азия республикаларының қажеттіліктерін қанағаттандыра алады. Батыс Қытай мен Орталық Азия теңізге шыға алмайды, сонымен қатар Орталық Азия республикалары 1991 жылы Кеңес Одағынан тәуелсіз болған кезден бастап біз оларға Араб теңізіне қол жеткізу қиын болғандықтан, Пәкістан тарапы белсенді түрде жобаны жүзеге асыруды мүдде етуде.

Орталық Азия Республикасының мұнай, газ, алтын және басқа да металдар сияқты табиғи ресурстарының көптігімен ҚПЭД-пен байланысты жобаларға инвестициялар үшін, сондай-ақ жаңа өнеркәсіп аймақтарына инвестициялар үшін үлкен әлеуетке иелігі Пәкістан мен Қытайдың қызығушылығын тудырып отыр.

Қырғызстан мен Үндістанның арасында Қытай Халық Республикасының Шыңжаң — Ұйғыр автономиялық ауданының тарихи облысы Қашқария сияқты ислам экстремизмінің әлеуетті ошағы орналасқан. Бұл жерде Үндістан мен Қырғызстанның мүдделері ҚХР мен ШЫҰ-ның басқа да елдерінің мүдделерімен біріктіріледі. Экономикалық мүдделерге көбейтілген бұл мүдделер осы елдер ынтымақтастығының негізі бола алады [3].

Теңізге шығатын мүмкіндігі жоқ, бірақ ресурстарға бай Орталық Азия елдері әрқашан өңірлік нарықтарға, оның ішінде Пәкістан, Қытай, Үндістан және Батыс Азия елдеріне қол жеткізуге ұмтылған. Осыған байланысты ҚПЭД Түркіменстан, Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстан үшін өз тауарларын тасымалдау және олардың өңірлік және жаһандық нарықтарға бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін стратегиялық мүмкіндік болуы мүмкін. Пәкістан сонымен қатар Ауғанстан арқылы Орталық Азияның бай ресурстарына өзінің энергетикалық қажеттіліктерін қанағаттандыруға, сондай-ақ Орталық Азияға тауарларды тасымалдауды қалайды.

90-шы жылдардың ортасынан бастап Қытай Орталық Азиядағы инфрақұрылым мен құрылыс инвестицияларының негізгі факторы болып табылады. Қытай мемлекеттік компаниялары Тәжікстанда, Қырғызстанда және Өзбекстанда магистральдар, темір жолдар, көпірлер, телекоммуникация жүйелерін салған. Қытайдың Оңтүстік және Орталық Азиядағы экономикалық стратегиясы аймақтағы экономикалық өркендеудің артуы жергілікті радикалды исламшыл топтардың қауіп-қатерін азайтуға мүмкіндік беретін болжамға негізделген. СРЕС осы стратегияның табиғи жалғасы болады. Бұдан басқа, Орталық Азия елдерін СРЕС-пен байланыстыра отырып, Қытай аймақтағы айтарлықтай өсу әлеуеті бар жаңа нарықты дамытады және көршілес елдермен іскерлік қарым-қатынасты дамытады.

Енді аймақтағы геостратегиялық жағдайға қарап, маңызды мәселе туындайды: Ауғандық шиеленіс болған кезде, Орталық Азия республикалары Гвадар портына қалай қосыла алады? Дәстүр бойынша, Пәкістаннан Орталық Азияға дейінгі барлық жолдар Кабул немесе Вахан арқылы өтіп жатыр, ал соңғы онжылдықтар ішінде Пәкістан мен Ауғанстан

арасындағы ішкі тәртіпсіздік пен қатынас қалыпты болмағандықтан, бұл сауда мен байланыс мүмкіндігін қалай пайдалануға болады?

Бұл жағдайда Пәкістан мен Ауғанстанның қарым қатынасын айтатын болсақ, мұсылман елдерімен достық қарым-қатынас жасау Пәкістанның сыртқы саясатының негізгі қағидаларының бірі болып табылады. Елдің сыртқы саясатының негізгі қағидаларының императивтерін ескере отырып, елдің солтүстік-батыс шекарасында орналасқан Ауғанстанмен бауырлас байланыстарды дамыту осы негізгі қағидалардың табиғи және логикалық салдары болып табылады. Бірақ шындық осы ұсынысқа айтарлықтай қарама-қайшы болды, өйткені екі ел Пәкістан құрылған сәттен бастап жылы қарым-қатынаста болған емес [4].

Өңірлік қауіпсіздік ҚПЭД үшін ең үлкен проблема болуы мүмкін, өйткені ол ең үлкен қауіпсіздік алдында тұрған кейбір аймақтар арқылы өтеді. ҚПЭД үшін ең үлкен проблема қауіпсіздік саласындағы өңірлік жағдай, атап айтқанда Ауған аймағындағы өзінің шешімін таппаған мәселелер болып табылады. Қытайдың өңірге үлкен инвестициясы Пәкістандағы, Ауғанстандағы және Қытайдың батыс бөлігіндегі бейбітшілік пен тұрақтылыққа байланысты [5].

Сондықтан Қытай Пәкістан, АҚШ пен Ауғанстан арасындағы шеңберде келіссөздер үстеліне отыруға талибандарды белсенді шақырады. Ливен атап өткендей, Батыс әскерлерінің Ауғанстаннан шығарылғаннан кейін Пәкістанның саяси аренада өзінің орнын сақтап қалуы аймақтағы батыс пен қытай мүдделерінің маңызды мәселесі болып қала береді [6]. Екінші жағынан, Қытай Ауғанстандағы қауіпсіздіктің жай-күйіне де алаңдайды, бұл ҚПЭД-нің жұмыс істеуі үшін маңызды аймақ болып табылатын Синьцзян провинциясына әсер етуі мүмкін. Пәкістанның ішкі қауіпсіздігі жауынгерлерге қарсы әскери операциядан кейін сапалы түрде өсті, бірақ Пәкістандағы қауіпсіздік феномені ҚПЭД сияқты мегажоба жобаларын бірте-бірте жүзеге асыру қиынға соғуы мүмкін. ҚПЭД пен байланысты жобаларды қорғау үшін арнайы қауіпсіздік күштері құрылғанмен, Пәкістан мен Ауғанстан арасындағы кеуекті шекараны ескере отырып және ҚПЭД Пәкістанда өтетін кейбір жету қиын жерлерді ескере отырып, ҚПЭД-тің табысы қауіпсіздікке тәуелді болады.

Ауғанстанды Орталық Азияның ажырамас бөлігі ретінде қарастыра отырып, Өзбекстан өзінің негізгі күш-жігерін осы елді оңалту тетіктерін іздестіруге бағыттайды. Бұл Өзбекстанның Ауғанстанға гуманитарлық көмекті жеткізу мәселелері бойынша халықаралық ынтымақтастығы саласында ерекше айқын көрінеді. 2,5 миллион тоннаға жуық халықаралық гуманитарлық көмек Ауғанстанға Өзбекстан аумағы арқылы жеткізілді [7].

Қорытындылай келе, ҚПЭЖ арқылы өңірлік экономикалық интеграция экономикалық ынтымақтастық арқылы саяси келіспеушіліктерді реттейтін, алдын алатын хабаршысы бола алады. Оңтүстік Азия, Орталық Азия және Шығыс Азия мемлекеттері ХХІ ғасырдың “Азия ғасырына” айналуы үшін, жаңа өмірді бастау үшін көп жылдық саяси неғұрлым тығыз өңірлік экономикалық байланыстарды қажет етеді. ҚПЭД “Бір жол, бір белдеу” жобасының флагманы ретінде өңірлік сауда-экономикалық интеграция бастауының катализаторы бола алады. Сонымен қатар, кейбір әлеуетті қауіп-қатерлер ҚПЭД-нің шындыққа айналуына, атап айтқанда Ауғанстандағы қауіпсіздік саласындағы жағдайдың нашарлауына және оның Пәкістанға таралуына, Пәкістанның әр түрлі провинцияларындағы маршруттарды таңдауға қатысты Пәкістандағы саяси келіспеушіліктерге және кейбір аймақтық мемлекеттер арасындағы сенімсіздіктерге кедергі келтіруі мүмкін. Ұзақ мерзімді перспективада ҚПЭЖ жобасы тиісті деңгейде іске асырылса, бүкіл Азия өңірінде және одан тыс жерлерде экономикалық қоғамдастықты қалыптастыруға ықпал ете алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. <http://tm.china-embassy.org/rus/zgyw/t1077798.htm> Чэн Гопин об итогах визитов Си Цзиньпина в страны Центральной Азии и участия в саммите ШОС в Бишкеке (20.10.2018)

2. Олкотт М. Б. Второй шанс Центральной Азии / Марта Брилл Олкотт ; Моск. Центр Карнеги ; Фонд Карнеги за Междунар. Мир. — Москва ; Вашингтон, 2005. — xviii, 487 с., 10 б.
3. Суюнбаев М.Н. Евразийские транспортные коридоры: проблемы и меридианальные варианты / Афганистан и безопасность Центральной Азии. Вып. 2/ Под ред. А.А. Князева. — Бишкек: Илим, 2005. 178 б.
4. Razia Sultana Pak-Afghan relations: issues and prospects of future cooperation / Афганистан и безопасность Центральной Азии. Вып. 2/ Под ред. А.А. Князева. — Бишкек: Илим, 2005. 158 б.
5. Small A (2015) The China-Pakistan Axis: Asia's New Geopolitics. Oxford University Press, New York, 135 б.
6. Lieven A (2011) Pakistan: A Hard Country (1stEdn.) PublicAffairs, New York.
7. В.В. Парамонов, А.В. Строков: Восстановление Афганистана и афгано-узбекские экономические отношения (информационно-аналитический доклад), 2006 ж.